

Katonaság-megtagadó kiségyház-tagok Borban (1943–1944)

A Horthy korszakban a kiségyházakat üldözték. Nem fogadták el egyháznak, szektáknak nevezték őket, és tagjaikat felekezeten kívüliként tartották nyilván. A kiségyházak közül néhányan a második világháború alatt is kitartottak politikai semlegességük, antimilitarista nézeteik mellett, és elutasították a fasiszta eszméket, valamint megtagadták a katonai szolgálatot. A kiségyházak tagjait 1942 őszén összegyűjtötték a korabeli Magyarország egész területéről. A nőket az apácák által felügyelt márianosztrai, a férfiakat pedig különböző börtönökbe vitték. A férfiakat először halálra, majd kegyelemből életfogytig tartó, esetleg 5–8 évi fegyházbüntetésre ítélték. Közülük választották ki a Jászberénybe felállított 801. különleges büntető munkásszázad tagjait. A kb. 160 Jehova Tanúból, 18 szombatistából (reformadventistából) és 8 nazarénusból álló munkaszolgálatos századot hajón szállították Jugoszláviába. A kiségyházak tagjai mellett mintegy 3000 zsidó munkaszolgálatost is – ugyan ezen útvonalon – Borba vittek. A hajóúton a Jehova Tanúk közül sokakat megverték, vezetőjüket pedig félholtra verték, mert ők nem voltak hajlandók felvenni a katonaruhát, a magyar címerrel díszített katonasapkát és a piros-fehér-zöld karszalagot.

A Jugoszlávia (ma Szerbia) délkeleti részén lévő Borban a kiségyházak tagjai a központi Berlin-táborba kerültek, zsidó társaikkal együtt. Magyar katonai parancsnokság alatt éltek, de német munkairányítással dolgoztak a bori bányavidéken. A rossz élet- és munkakörülmények ellenére lelkiismeretesen végezték három műszakban végzett kényszermunkájukat, ezért különösebb bántódásuk nem esett. A szombatistákat azonban

megverték, mert szombaton nem voltak hajlandóak dolgozni. Bibliájukat elvették, viszont vallási szertartásaikat megtarthatták. Kényszermunkájuk ideje alatt, azaz 1943. július 2. és 1944. szeptember 17-e között négy Jehova Tanú halt meg balesetben vagy betegségben. (1944-ben ide szállítottak újabb kb. 3000 zsidó munkaszolgálatost. Az összesen 6000 zsidó munkaszolgálatos közül mintegy 70-en vesztették életüket Borban.)

A háborús helyzet megváltozása miatt a bori munkaszolgálatosokat hazarendelték. A Radnóti Miklóst is sorai között tudó gyalogmenetet 1944 szeptemberében indították el Borból. A menet zsidó tagjait a magyar és német katonák útközben szisztematikusan gyilkolták. A kiségyház-tagok útközben sem voltak hajlandóak katonai munkát (pl. lövészárokkásás, lőszerpakolás, tankcsapdaépítés) végezni sem magyar, sem pedig német parancsra. Életük ezért többször veszélyben forgott, megverték őket és nélkülöztek, de túléltek a zsidó bajtársaikat viszont nem kímélő mérsárlásokat.

A kiségyházak tagjai 1944 októberében érkeztek meg Szentkirályszabadjára. Innen Szombathelyre vitték őket további kényszermunkára. Ebben a térségben szabadultak fel 1945. április 1-én. A felszabadulás egyben megszállást is jelentett, így közülük sokan hadifogságba kerültek. „Málenkij robotra” végül egy Jehova Tanú, három nazarénus és négy szombatista került a Szovjetunióba. A katonaság-megtagadásért bebörtönzött, elítélt, majd a németeknek és magyaroknak kényszermunkát végzett kiségyház-tagokat hadifogolyként dolgoztatták tovább; éveket töltöttek a gulág táborokban és közülük két szombatista ott vesztette életét.